

A TÁRSADALMI LÉLEK ÉS A TUDOMÁNY A ROMANTIKA TÜKRÉBEN.

A felvilágosodás eszméi jobbára torz formában és ideiglenesen megvalósultak a francia forradalomban. A XVII. századtól kezdve a társadalom ösztönös feszítő erőitől, főképp a mind nagyobb szerepet játszó polgárság érvényesülési törekvéseiből, megszületnek bizonyos eszmék, az átalakulóban lévő világnézetnek és életérzésnek nem-tudatos formáit tartalmazó gondolatok. Ezeket a felvilágosodás tudománya az öntudatosság fokára emeli, kimunkálja, továbbfejleszti, szélső formákban a megváltó erejűnek hitt ész alapján kiélezi, rendszerezi, alkalmas jelzavakhoz fűzve, az elmék számára könnyen szállíthatóvá teszi s széles körökben elterjeszti. Mindezzel a tudomány a társadalom gyökeres átalakulását ideológiailag, főképp Franciaországban, előkészíti. Persze a felvilágosodásnak a tiszta ész elvei szerint szépen kiesztergályozott eszméi a tömeglélek forradalmi kohójában csak kavarnak, füstöt hánynak s megvalósításuk a régen várt közboldogság helyett általános felfordulásban üt ki. A jámbor tudománytól elméletileg megszerkesztett szabadság, egyenlőség és testvériség eszméinek a nyaktiló a szankciója.

A politikai forradalmat a tudomány forradalma előzte meg. Mi volt a tudomány forradalma? A világgépnek gyökeres elvi átalakulása. A XVI. és XVII. században az új tudományos világgép még csak csendesen *fejlődik*, vagyis a régi világgépfogásnak eredeti körvonalai fokozatosan kitérülnek, s új eszmékkel töltődnek ki, mind több részletük új szint nyer. De a XVIII. században a világgépszemlélet alapjaiban átalakul, a régi vallásos világtávlatból és értékrendszerből lassankint semmi sem marad: a világgép merőben naturalisztikus formát ölt. Ez már a szellemnek nem békés fejlődése, hanem forradalmi átalakulása. Mi a fejlődésnek jellemző jegye? Az, hogy történeti folyto-

nosságban megy végbe. Ha azonban a történelemnek részletező és aprónlátó mikroszkópján át *nézzük* a társadalmi léleknek s a világgépnek molekuláris szellemi változásait, a csendesnek látszó fejlődés sem egyéb, mint kis ugrásoknak-szakadásoknak, a szabad szem előtt alig feltűnő miniatűrre-forradalmaknak láncolata. A nyílt forradalom viszont már a folytonosságunk mindenkitől látható megszakítása, nem apró ugrás, hanem hatalmas és erőszakos lépés, a szellemi-történeti fejlődés fonálának szétszakítása. A tudomány fejlődése viszonylag békés, lassú forradalom, a politikai forradalom ellenben az addig lefogyott társadalmi erőknek elemi kitörése.

A tudomány racionalizált világgépének és értékrendszerének gyakorlati, társadalmi- politikai következményei is vannak: a régi társadalmi-állami rend történeti folytonosságának szétbomlasztása, a tudomány eszméinek merev és explozív forradalmi alkalmazása, erőszakos belenyúlás a meglévő állami rendbe. A hatalmat az egyik társadalmi réteg erőszakkal a másiktól elragadja. Ilyenkor a társadalmi-állami viszonyok hirtelen megváltoznak: a forradalom nem egyéb, mint a társadalmi osztályoknak: a polgárságnak a nemesség, a proletariátusnak a polgárság ellen a hataloméért kitörő harca, amely a társadalom alapjait rázza meg s új struktúrát iparkodik neki az élet valamennyi területén adni: nemcsak a politikai erőhálózatban, hanem a kultúrának vallási művészeti, erkölcsi és tudományos ágaiban is új stílust akar teremteni. A forradalom vihara azután tovatűnik, de megmarad a kultúra és az élet stílusában kisebb-nagyobb csapadéka: nemcsak a régit leromboló, hanem az újat építő elemei is beleszövődnek a további fejlődésbe. A pozitív elemek azonban a nagy, hatásos, romboló és viharos tünetek mellett kevésbé hívják magukra a figyelmet: csendesén kapcsolódnak bele a fejlődés áramába. A francia forradalomból is megmaradt egy sereg eszme, amelyek később lehiggadt formában történetileg belerögződtek az európai kultúra fejlődésébe s a XIX. század szellemi arculatának kialakulásában hatékony erőkként közreműködtek.

Mielőtt azonban a felvilágosodás tudománya és eszméi új erőre kaptak volna a XIX. században, ennek első évtizedeiben a francia forradalomra való visszahatásképen a társadalom lelke

a fejlődés menetébe egy új szellemi áramlatot iktat, amely úgyszólván mindent tagad, amit a felvilágosodás és a forradalom állított: a *romantikát*. Ennek gyökerei elsősorban a társadalom lelkének érzelmi, irracionális rétegeiből táplálkoznak. A felvilágosodási kornak egész tudománya, értékelő állásfoglalása és világképe a tiszta észen nyugszik. A merő racionalizmus a lelki és a szellemi életnek az észen kívüli tényezőire, az érzelmi értékekre, a vallásos és a művészi megnyilvánulásokra ügyet sem vet, a kultúrának érzelmi-értékelési funkciókon alapuló ágait csak annyiban veszi figyelembe, amennyiben az ész elveivel összhangba hozhatók. A felvilágosodás az észnek apriori és autonóm útján építi fel az egész világ és élet képét. Szemében a társadalom nem az ember természetes társas hajlamából kialakult szerves történeti fejlemény, hanem az emberi *ész* alkotása, csupán külszerű, az egyes egyedek célszerűségi megfontolásából szerződés útján *uno ictu* támadt együttélése, nem lassan kifejlődött szervezet, hanem ésszerű szervezkedés, nem organizmus, hanem organizáció. A felvilágosodás gondolkodóinak s a véres forradalom hőseinek ezzel az elméletével szemben a társadalom megkínzott lelke először Franciaországban, de csakhamar Európaszerte érzelmi-értékelési alapon éppen az ellentétes eszméket szövö ki: olyan tudományt szerkeszt, amely a felvilágosodás eszméit főképp erkölcsi-társadalmi téren mindenben cáfolja. A romantika az ész határtalan megismerő erejébe *vetett* hitet a maga korlátai közé szorítja s az érzelmek és történeti értékek kultuszát iparkodik helyreállítani.

A felvilágosodás tudományára való romantikus visszahatás természetszerűen Franciaországból indul ki, amelynek társadalma legtöbbet szenvedett a racionalizmus szélső gyakorlati következményétől, a forradalomtól. A racionalizmussal szemben történeti alpra visszahelyezkedő romantikus tudományt és irodalmat, a tradicionalizmust, az ősrégi francia nemesi társadalmi réteg tagjai indítják meg, míg a felvilágosodás legfőbb szóvivői, az enciklopédisták, egyszerű polgári rendből származtak. Az eszmeáramlatok képviselői tipikusan a saját társadalmi rétegük érzületét és gondolkodását tükrözik. *De Bonald*, *de Maistre* és *de Chateaubriand*, a romantika ragyogó tollú útörői, mind a hárman grófok, a restauráció diplomatái és minisz-

terei. Lelkük ösztönszerűen visszariad a forradalmi eszméktől és tényektől: társadalmi származásuk és ebből folyó szellemi alkatuk a felvilágosodás elleni támadásra s a régi társadalmi rend és világnézet védelmére hangolja őket. *Bonald* már a forradalom idején a teokrácia alapján nyugvó monarchiát követeli vissza, majd a középkori eszmék rehisztorizálására tesz kísérletet. *Maistre* is színes nyelven s metsző logikával hirdeti ugyanezt az elvet: a nemzeteknek vissza kell térniök a középkori keresztény államformákhoz és társadalmi rendhez a pápaság szellemi vezetése alatt. *Chateaubriand* pedig a *Le genie du Christianisme-ben* (1800) a felvilágosodástól annyit támadott keresztényiség ragyogó apológiáját írja meg, nem annyira dogmatikai, mint esztétikai alapon. A tradicionalizmusnak ez a nagy sugalló erejű képviselője ihleti meg először *Hugó Viktor* és *Lamartine* lantját is.

A romantikának, bármily sokféle szétágazása Van, alapjellegét a felvilágosodás ésszerűségével szemben *az érzelmi magatartás*, mint a racionalizmusra való visszahatás, adja meg, mégpedig elsősorban *esztétikai* irányban, nemcsak a romantika francia úttörőinél, hanem az angol, német és olasz romantikusoknál is. A francia tradicionalisták nem az észnek konstruktív képességében, hanem a történet irracionális tényezőiben találják meg azokat az erőket, amelyek az emberiséget, a társadalom szerkezetét, az államot, a gazdasági életet, a művészetet, az irodalmat s a tudományt, az egész kultúrát mozgatják. Ez a felfogás nyilván a kor társadalmának érzelmi visszahatása az ész nevében végbevitt forradalmi tényekre. De ugyanezt az utat járják a német romantikusok is. *Schmitt Carl* kimutatja (*Politische Romantik*. 2. 1925.), hogy *Müller A.*, *Schlegel Fr.*, *Brentano Cl.* történeti felfogásának lényege a szentimentalizmus. A történet számukra elsősorban nem valóságértékénél fogva becses, hanem *azért*, mert esztétizáló fantáziájuknak alkalmat szolgáltat a meg termékeny ülésre. A romantika eszerint szubjektív okkacionalizmus az erősen érzelmi típusú egyének számára.

Valóban a romantikusok sajátzerű értékelő magatartásában az esztétikai érték az értékek hierarchiájának tetőpontján áll. Ez nemcsak költői lendületükben és stílusukban nyilvánul

meg, hanem tudományos felfogásukban és világnézetükben is: a világ előttük többé nem mereven, magától lepergő mechanizmus, hanem öntudatlan műremek; a világ azért van, hogy a szépség megvalósulhasson benne; filozófiájukban is a tudomány és a művészet egybeolvad. A politikai élet célja szemükben a társadalom esztétikai harmóniája. A vallás számos romantikus lelkében nem a dogmák hite, hanem csupán a jámborság esztétikai hangulata: ezért vonzódnak a lélekbemarkoló liturgiájú katolicizmushoz, még ha protestánsok is; így a németeknél *Novalis*, nálunk *Kölcsey*. A racionalizmusba belefáradt lelket az orgonának méla bugása, a tömjénfüstnek méltósággal terjedő illata a vallás esztétikai áhítatába emeli. Ez azonban sokszor csak *religion de cloches*, csak «a harangszó vallása», csak hitbéli szentimentalizmus, a kereszténység nosztalgiája. *Chateaubriand* a katolicizmus igazságát a szertartások szépségével, a kereszténységtől sugallt csodás műalkotásokkal s az emberiség erkölcsének megújításával igazolja. S e műkedvelő teológus könyve sokszor hangolt át olyan lelkeket a kereszténységre, akiket mindig hidegen hagytak a hittudósok szakszerű és észszerű érvei. A romantikusok még az erkölcsöt is elesztetizálják: az érzületek és cselekvések nemcsak jók és rosszak, hanem szépek és rútak is. Ez az esztétikai szubjektivizmus nem törekszik objektív értékek felismerésére, ebben már a racionalizmusnak egyik fajtát pillantja meg: megelégszik a szép hangulattal. *Schlegel Fr.* egyenest kijelenti, hogy a kultúrának valamennyi ága: vallás, erkölcs, művészet, politika, sőt a tudomány is «csak hangszer, melynek segítségével az ember magát szép hangulatokba ringatja».

Mindebben csak egyes romantikus személyeknek kétségkívül a kor társadalmi-történeti viszonyaitól befolyásolt egyéni visszahatási módjait szemlélhetjük a felvilágosodás egyoldalú északultúrájával szemben. Azonban a romantika értelme és lényege távolról sem merül ki ebben az esztétikai jellegű szubjektív hangulatban. Van a romantikának sajátos *objektív eszmetartalma* is, amely a romantikus gondolkodók egyéni lelkétől elszakadva, mint szellem tovább is formálja a társadalmat és a kultúrát. Ezek az eszmék a *vallásra, a történetre, a társadalomra, az államra, a nemzetre, a jogra s a gazdasági életre* vonat-

koznak. Az idevágó eszméknek objektív szellemi tartalmában találkozunk *a társadalom lelke s a romantika tudománya*.

A felvilágosodás a vallást pusztán az ész ügyévé szűkíti. Most *Chateaubriand* a kereszténység egész történetével igazolni törekszik azt a tételt, hogy a vallás az egész kultúrának: művészetnek, erkölcsnek, tudománynak, jognak és társadalmi formáknak teremtő forrása. *Bonald* a forradalmat legyűrő elveket keresve, a vallásban találja meg minden társadalmi hatalom alapját. S *Maistre* azt a meggyőződését bizonyítja, hogy minden társadalmi intézmény tekintélye végső elemzésben a valláson alapul. A német romantikusok is, mint *Schlegel*, *Müller A.* és *Görres* a vallásban látják a társadalom összekötő kapcsát, minden társadalmi és politikai intézmény szilárd értékalapját, (szuverén mindenütt jelenlevőségét) (*Müller*).

A történeti folytonosságot az ész nevében erőszakosan megszakító forradalom után a társadalom romantikus gondolkodói valamennyien a *történet elvének kultuszát hirdetik*. Az emberi társadalom kérdéseit nem a tiszta és hideg észnek eszközeivel, hanem a történeti folytonosság és fejlődés gondolata alapján kell megoldani, mert a történetben egy belső immanens, szerves összefüggés nyilatkozik meg. Csak az az egységes és üdvös a társadalomban, ami organikusan fejlődik. A történelmet a romantikusok minden társadalmi és politikai cselekvés szabályozó elvévé emelik. A múlt tényeiből kell a jövőnek alakító princípiumát elvonni, nem pedig az észnek pusztán légürestérben szerkesztő agyaskodásából. A forradalmi kor tanulsága alapján a romantikusok teremtik meg a *történeti gondolkodásmódot*, a XIX. századnak egyik jellemző vonását: *az egyetemes hisztorizmust*, amely egy ideig lényeges befolyást gyakorol a politikai-társadalmi élet alakítására, másrészt a szellemi tudományok fejlődésének alapjait rakja le. A romantika hisztorizmusa szerint az egyes emberek, a nemzetek, az egész emberiség lényege csak történetükből érthető, mint egy folytonos levésfolyamat, fejlődés eredménye. Az egyes korok a történeti folyamatnak nem elszigetelt, egymástól szigorúan elválasztható sajtyszerű szakaszai, hanem csak a megelőző és követő idők folytonosságának kapcsoló pontjai. A felvilágosodás a világot elemek racionális rendszerének fogta fel, egy világformulán törte a fejét, mint

Laplace, hogy ebből a világ összes jövőendő állapotait levezethesse: most a romantika a világot folytonos történetnek tekinti, mely szerves és teremtő módon újat alkot, amely észből ki nem számítható: «A világ sem systema, hanem historia» — mondja *Schlegel*. A német idealizmus romantikus filozófusa, *Schelling*, pedig azt a tételt hangoztatja, hogy «a történet, mint egész az Abszolútumnak magát folytonosan és fokozatosan kibontakoztató megnyilvánulása; az ember pedig a maga története által az Isten létének állandó bizonyítékát szolgáltatja». A romantika a felvilágosodás naturalisztikus irányával szemben a *szellem primátusát* hirdeti. A természet, mondja *Novalis*, *per se*, önmaga által megismerhetetlen: csakis tudatunk világossága hatolhat mivoltába, a természet is csak a szellem által érthető. Így voltaképp a természet nem egyéb, mint a szellemnek szimbolikus képe. Az ember a kozmosz nagy rejtélyét csakis saját belső világának szemlélete alapján tudja megoldani, ha ez a titok egyáltalán megoldható. Mindennek alapja a szellem, még a természeté is. Ezért a romantikusok az egymástól látszólag egészen elütő tudományokat úgy nézik, mint ugyanazon lényegnek sokszínű megjelenését és vizsgálatát: a tudományok mind belső, organikus egységet alkotnak, mert valamennyiüknek tárgya végső elemzésben a szellem. A szellem gazdagságát pedig elsősorban a dolgok története tárja a elénk: hogy ma micsoda valami, úgy tudjuk meg legjobban, ha azt nézzük, hogyan lett azzá. A tudomány *szisztematikus* szerkezetéből kilépve, *genetikus* formát ölt. A romantikának ugyancsak a racionalizmussal szembevetett gondolata a *közösségnek* újra az arisztotelesi alpra visszatérő felfogása: a közösség mint egész, megelőzi az egyes létét. A felvilágosodás a természettudomány mechanikai-atomisztikus elméletének analógiájára az egyes emberekből vezeti le a társadalmat (individualizmus): a romantika szerint a társas közösség mint egész az egyéni létnek is alapja (univerzalizmus). Már a francia tradicionalisták az egyéni cselekvésnek sajátos teremtő indítékát a közösségben pillantják meg; *Fichte* ezt a gondolatot már mint szociológiai alaptételt hirdeti. A romantikus társadalombölcselek, mint *Mutter* A., a társadalom szerves jellegét hangsúlyozzák: a társadalom organizmus, amelyet belső, egymást kölcsönösen kiegészítő életerők

szabályoznak; az egyes ember a szerves közösségbe van beágyazva és tőle korlátozva, azonban az egyén a közösséget meg is termékenyíti. A társadalom organikus felfogása kétségkívül viszonylag kevésre becsüli az egyént a társadalom kollektív erőihez mérten. A romantika képviselői jól látják a tragikumot, amely abban rejlik, hogy az egyesnek el kell múlnia, hogy az egész fennmaradjon. Azonban éppen ebben az áldozatban, mint az egyénnek a közösség láthatatlan történeti-szellemi világával való kapcsolatában, rejlik az egyénnek nagysága és halhatatlansága. Az embernek a láthatatlanhoz, a szellemihez, a múlt-hoz és a jövőhöz való viszonya a nemzeti közösség életének lényege.

A társadalomnak organikus felfogásából következik a romantikus gondolkodók *államelmélete*, amely szögesen szembe helyezkedik a felvilágosodásnak az államról táplált s oly jelentős történeti-forradalmi változásokat előidéző eszméivel. Az állam a politikai romantika szerint egyénfölötti egész, amely a közösség egész életét átöleli: nemcsak a rendet, a biztonságot és a jogot, hanem a művészetet, tudományt és művelődést is. Az állam az élő társadalom, amelyen kívül emberhez méltó élet nem is gondolható. Az állam nem a pusztá észnek a hasznosság céljára mesterségesen létesített találmánya, ügyvédi fufanggal kiokoskodott szerződés szerző csinálománya, mint *Hobbes* vagy *Rousseau* kitervelte, hanem az emberi társas hajlammak, a szívnek szükséglete nyomán keletkezett hosszú történeti fejlődés eredménye. Ezért az állam életének szilárd és igazi alapjai nem az észnek rideg elvei, hanem a szeretet erkölcsi erői, a közösség iránt való odaadás és a szolgálat szelleme. Az államnak az egyes emberektől független, önálló léte és élete van: átöleli az egymást felváltó nemzedékeket. «Az állam— mondja *Müller A.* — a múlt, a jelen és a jövő nemzedékeknek fenséges közössége». Az állam *Novalis* szerint «makroanthropos»: «az állam olyan személy, mint az egyén»; nem «gyár», mint *Nagy Frigyes* állama, nem merev mechanizmus, hanem «mozgékony organizmus, mint a család». *Novalis* államtudománya már 1799-ben (*Die Christenheit oder Európa*) úgy akarja formálni a társadalom lelkét, hogy ez mélyen átérezze az állam szükségességét: a *Bedürfnis zum Staat*-ban megy végbe az egyén legnagyobb-

fokú kiteljesedése. «Ami az ember önmagának, az az állam az embernek.» Kora legfőbb politikai követelményének tartja a pozitív állami érzületet. Minél műveltebb az ember, annál inkább az állam szerves tagja. A romantika esztétikai ihlete tör elő *Novalisból*, amikor az állami érzületre való esztétikai nevelést minősíti a király főfeladatának: a «poétikus államban» a király a tudomány és a művészet letéteményese. A romantikusok mélyen érzik a társadalomnak, az államnak és a tudománynak szoros összefüggését: a jogállam mellett ők fogalmazzák meg először a *kultúrállam* eszméjét. Mivel az állam az *egész* embert átöleli, *Müller A.* az állam legfőbb feladatának tartja «a tudománynak és művészetnek s ezek szent eszméinek a komoly politikai élettal való egyesítését». Ez biztosítja «az állam és a társadalom békéjét» a felvilágosodással szemben, amelynek tudománya az állam s a társadalom alapjait alámosta. Az egyes tudományok akkor lesznek «érettek és nagyok, ha virágaik és gyümölcseik az egész közösség életének, vagyis az államnak javára szolgálnak». *Mutternek* ez a gondolata hangzik tovább *Fichtének* a német nemzethez intézett beszédeiben.

A felvilágosodásnak az egyetemes emberiségért rajongó légnemű kozmopolitizmusa helyébe lépteti a romantika a meleg nacionalizmus eszméjét, amibe ismét a korabeli társadalmi lélek ösztönös reakcióját szemlélhetjük a forradalom és Európa nemzeteinek *Napóleontól* való leigázása ellen. A romantikának jelentékeny része van a maga korában a nemzeti öntudat és szellem felébresztésében, a nemzeti nyelv s történet, népi erkölcsök és szokások, a népélet, népköltészet és népművészet tanulmányozásában. Mert a romantika szemében az egyes ember életét formáló közösség nem az általános emberi társadalom, amelynek vértelen és sáppadt eszméjét a felvilágosodás észből megszerkesztette, hanem a nemzetnek, a népnek konkrét közössége, amelyet a közös történeti sorsnak tudata, a közös nyelv és szokások kapcsolnak egybe. Nem a világállam és a világpolgárság, hanem a nemzeti állam s a polgárok nemzeti érzülete a romantika politikai eszménye. A történet célját nem abban látja a romantika, hogy a nemzeti kultúrák egybeolvadjanak, közös nevezőre jussanak, uniformizálódjanak, hanem abban, hogy valamennyi nemzet bontakoztassa ki a benne szunnyadó saját-

szerű erőket, a kultúra spektrumába mindegyik nép vigye bele a maga külön színét. Minden nemzet létjoga és történeti méltósága éppen abban áll, hogy sajátyszerűen kifejleszti a maga kultúráját. Ezzel szolgálja egyben legjobban az egész emberi nemnek történeti feladatát is.

A romantika először hangsúlyozza minden egyes nemzet és államszemélyiség egyszerűségét, a többitől elütő, sajátyszerű voltát és ennek a fejlődésben való történeti jelentőségét. A romantika munkálja ki *a nemzeti államélet első elméletét*. Ebbe a romantika, amelynek igen finom szenzóriuma van a nemzeti államfejlődés irracionális erőinek és dinamikájának irányában, beleszövi a történeti folytonosság eszméjét s a múlt áhítatos tiszteletének kötelező érzését: mindazt meg kell őszintén becsülni s mindazon kegyelettel kell csüngeni, amit az ősök örökségképen ránk hagytak. Ebben rejlik minden nemzet nemesi rendjének igazi jelentősége: ők a történeti folytonosság őrői, a nemzeti múlt tiszteletének ébrentartói. *A romantika látja meg öntudatosan először a történeti műveltségnek a nemzeti életben játszott nagy szerepét*: a történeti műveltséget azonosítja a politikai műveltséggel, sőt minden valódi műveltség alapjának minősíti.

A romantikának három alapgondolata: a vallás, a közösség és a történet eszméje magasabbrendű egységben egyesül *a rendileg tagolt állam* politikai eszményében. Mivel a romantika a vallásban látja a társas közösség életének szilárd alapját, természetes, hogy azt az államrendet avatja ideális állammá, amely a történet folyamán a középkorban valósult meg. Ekkor az állam a vallástól irányítva valóban társas organizmus volt. A felvilágosodásnak a *volonte generale*-on nyugvó kvantitatív demokráciája helyett mind a francia, mind a német romantikus politikai gondolkodók a középkori rendi alkotmány visszaállítását követelik s ezt a történelem természetes tanulságának minősítik. *Novalis*, aki a romantikus államelmélet úttörője, a középkornak keresztény univerzalizmusában pillantja meg az állami és társadalmi rendnek igazi formáját s a történeti fejlődés helyes alapját, amelyet a francia forradalom, «a társadalmi pubertásnak ez a válsága», törekedett megingatni. A középkori államnak rajongó eszményítése egy időre szinte divattá válik a romantikus történetírásban és szépirodalomban.

A romantikának történeti elve benyomul az egyes tudományágakba, ezeket rövid idő alatt egészen átformálja. Ez is arra utal, hogy a hisztorizmus a felvilágosodásnak a forradalomban végződő vérvörös alkonyata után valóban a társadalom lelkéből, a nemzeti érzés erejéből fakad. Most a társadalom és tudomány a romantika történeti szemléletében talál egymásra. A társadalom új jogi felfogása a *történeti jogi iskolában* találja meg tudományos formulázását. A jognak történeti felfogása is visszahatás a racionalizmus apriori természetjogi elméletére. A jognak végső alapját a romantika nem az észben, hanem a történetben látja, amely minden egyes korszakban éppen e kornak megfelelő jogot fejleszt ki s ezért a minden időre és helyre érvényes törvény és kodifikáció, amelyet a felvilágosodás hirdetett, merőben az ész fikciója. A *jognak forrása maga a népélet*, ezért van a jogrendszernek erős nemzeti különbsége és sajátos színezete. A történeti jogi iskola tehát elsősorban a népeknek a történeti fejlődés folyamán keletkezett közösségi formáit kutatja, amelyek a jognak tulajdonképeni teremtői és letéteményesei. A jogi élet valamely nép életének egyik ágazata, amely immanens szükségképiséggel a nép múltjának elemeiből fejlődik, tehát elválaszthatatlan a nép történeti szemléletétől. A jog eredetileg a nép szokásjogában jelentkezik s ezt a jogrendet fejleszti tovább a gyakorlat, a törvényhozás és a tudomány. A jog tehát a csendes munkáló «népszellem» alkotása. A romantikában jelentkezik először a «népszellem» mint teremtő jogelv. Sohasem érti meg egy-egy nemzet jogát az, aki a történeti kutatást mellőzve, csupán az észnek természetjogi okoskodása alapján akarja a jog lényegét megismerni.

Savigny történeti jogi felfogása sugallja *Grimm Jakabot* a német nemzeti múlt szellemi kincseinek: nyelvének, népköltészetének, jogának és szokásainak tanulmányozására. A napóleoni elnyomástól fölkorbácsolt nemzeti érzés *Grimmet* ilyen történeti irányú tudományos kutatásokra ihleti. Vizsgálatainak a német társadalomra gyakorolt nagy és felrázó hatása a tanúsága annak, hogy a germán ősmúlt szellemi javainak tudományos feltárása mennyire egybehangzóit a korabeli német társadalom lelkével. Tudományos törekvéseinek legfőbb indítéka népének szeretete a romantika szellemében. Elsősorban a ger-

mán nyelv múltját kutatja s megalapítja a *nyelvtörténeti iskolát*. A nyelvtanban nem a nyelv észszerű szabályozásának feladatát látja, mint a felvilágosodás nyelvtudománya, hanem a nyelv történeti fejlődésének megállapítását. Valamely nép legfőbb egyfűző köteléke nyelvének közössége. «Minden nép, mondja, amely apái nyelvéről lemond, elfajzik.» Ezért a nemzeti nyelv kutatása hazafias kötelesség. *Grimm* azonban nemcsak a nyelvtudományt helyezi történeti alapra, hanem a germán mitológiát, jogot, mondákat s egyéb régiségeket is felbúvárolja. Ebben a tudományos kutatásban nagy nemzetnevelő feladat serkenti: a germán szellem, a germán népiség erőire minden oldalról fényt akar deríteni, hogy a német népben a német múlt szeretetét felébressze s életakarátát a jövőre nézve megerősítse. Így teremti meg benne a romantika a népeletet vizsgáló *nemzeti tudományt*. Ahogyan az újkor a természettudományokat a technika gyakorlati céljainak szolgálatába állítja, akkép a romantika a szellemi tudományokat a néplélek formálásának, a *nemzeti pszichotechnikának* célzatával fejleszti ki és ápolja. így követeli nálunk is a klasszikusból romantikussá átlényegült *Kölchey* a «Nemzeti hagyományok» c. tanulmányában (1825) a magyarság ősmúltjának, népi életének, történeti mondáinak s népköltészetének tanulmányozását: ettől várja az igazi magyar költészet megszületését. Már nem éli meg, amikor Petőfi és Arany géniusza a János vitézben és a Toldiban a magyar népmesei és népmondai motívumok nyomán újjáteremti költészetünket, a Kisfaludy-Társaság pedig ugyanakkor (1844) megkezdí a Magyar Népköltészeti Gyűjtemény kiadását, Ipolyi Arnold pedig a magyar mitológia rekonstruálását.

A romantika megteremti a *nemzetgazdaságtan történeti iskoláját* is, a nemzet anyagi viszonyainak tervszerű alakítására. A felvilágosodás «klasszikus nemzetgazdaságtanával» szemben, mely a gazdasági önzés szabad erő kifejtésének elvén alapul, a romantika az erkölcsi mozzanatot hangsúlyozza: a népnek nemzedékről-nemzedékre áthagyományozott erkölcsi-szellemi erői a gazdasági haladás igazi forrása, nem a csereértékek pusztá termelése és szaporítása a gazdaságpolitikai cél, hanem minden gazdaság középpontja és célja az ember. Téves a felvilágosodás gazdaságtudományának az a hite, mintha minden kor és ország

számára egyetemesen érvényes gazdasági törvények lennének spekulatív úton megformulázhatók. A gazdaság lényege és természete csakis a történeti fejlődésből érthető, ez pedig a nemzetek sajátzerű lelkiségének megfelelő különbségekre utal. A gazdaság nemcsak a tárgyi javak passzív mozgása, hanem az embereknek, mint akaró és erkölcsi törvényektől irányított személyiségeknek cselekvése is; a nemzetgazdaság figyelmének ki kell terjednie az erkölcsre és a jogra, a pusztá egyéni érdeken kívül a közösség érdekére, az állam hatalmi szervezetére is, mint olyan tényezőkre, amelyek a gazdasági életre befolyást gyakorolnak. A történelem eléggé tanúsítja, hogy nem csupán az egyes ember s ennek egyéni haszna alakítja a gazdasági életet, hanem még inkább a közösség szabályozó ereje és érdeke, főképp az állami közösségé. Meglepő, hogy a romantika tudománya már a XIX. század legelején, amikor a kapitalista liberalizmus nagyobb arányainak csak körvonalai mutatkoznak, mennyire hangsúlyozza az államnak a gazdasági életbe való beavatkozási jogát. Mert a romantika szemében az állam feladata nem merül ki a jogrend biztosításában, hanem kiterjed az egész emberi életre, tehát a kultúrán kívül a gazdasági élet szabályozására is: a romantika szerint a teljes liberális szerződési és ipari szabadság alapvető politikai tévedés és véték a nemzeti közösség érdeke ellen. A romantikusok úgy, ahogy a politikai, akkép a közgazdasági szervezet eszményi képét is a középkorban találják meg: a céhek testületi-hivatásrendi gazdasági alkotmányában. A romantikusok amint a középkori rendi államnak, akként a középkori gazdasági szervezetnek idealizálását is túlságba viszik. Számos gondolatuk azonban éppen korunkban üli Európászerte föltámadását a fasizmus korporációs szervezetében, a hivatásrendi alkotmányreformokra való különféle formájú törekvésekben.

A tudományok közül nemcsak a jogtudomány, nyelvtudomány és a közgazdaságtan teremtett magának történeti iskolát, hanem a felvilágosodás racionalista államtudománya is *államtörténetté* alakul át. A többi tudományok is egyelőre levetik szisztematikus köntösüket s a történeti fejlődés kutatásává formálódnak. A rendszeres esztétika jobbára helyet enged a *művészet-történetnek* és az *irodalomtörténetnek*, sőt maga a filozófia is,

amely a világnak racionalizált rendszeres elvi képét hivatott megszerkeszteni, a XIX. század közepe felé önmaga történelmévé alakul át: a filozófia egy félszázadig kimerül a *filozófia-történetben*. Meglepő, hogy a történeti elv a romantikával egyidőben hatol be a természetbúvárlatba is: az állatvilág fejlődését *Lamarck* ekkor változtatja át történeti problémává; ekkor indul meg nagyobb mozgékonyssággal a természettudományok többi történeti ága is, így a geológia és a paleontológia.

A romantikának a vallásra, a társas közösségre, az államra s a történeti elvre vonatkozó eszméi rövid idő alatt uralkodóvá váltak, mert az akkori társadalom lelkéből fakadtak, a korviszonyokkal összhangban voltak. A történeti és a nemzeti érzés felkeltése és ápolása mind a tudományban, mind a társadalom életében a felvilágosodás lapos és rideg racionalizmusával szemben általában jelentékeny haladás s a kultúra színeiben való gazdagodása. Azonban az egyoldalú hisztórizmus, mindig csak a múlton csüngés, a történeten való kérődzés, a középkornak túlzó eszményítése, egyetlen korszak intézményeinek abszolút érvényre emelése a történeti tudatot megmerevítette, a jövőnek cselekvő friss formálására való hajlamot és kedvet megbénította, az elmélet a múltba való terméketlen és ábrándozó «visszaszomorkodásra» (a történeti romantikát a tett nevében támadó *Széchenyi* szava) csábította. A mindig *csak* a történeti szempontok szerint való tájékozódás, a romantikus ideológia, a mindig bonyolultabbá váló társadalmi, gazdasági és politikai élet természetszerű fejlődési igényeit nem tudta kielégíteni. Már a XIX. század húszas éveiben szakadék támad a romantikus tudomány és a kor életérzése, a merev történeti elv s a társadalom észszerű kielégítést követelő szükségletei között. A romantika eszméinek hullámvonala lefelé görbül, viszont a felvilágosodás racionalizmusának vonala megint emelkedőben van.

Kornis Gyula